

Natalia Siudzińska

Uniwersytet Warszawski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3741-6627>

e-mail: n.siudzinska@uw.edu.pl

Umiejętności słotwórcze dzieci polsko-angielskojęzycznych (na przykładzie wybranych kategorii)

Word formation skills of Polish-English bilingual children
(a study based on selected categories)

Abstrakt

Proces nabywania kompetencji słotwórczych w zakresie języka polskiego przez dzieci dwujęzyczne w porównaniu z ich jednojęzycznymi rówieśnikami jest wolniejszy, zwłaszcza jeżeli drugi przyswajany przez nie język nie należy do grupy języków słowiańskich. W artykule zostały pokazane problemy językowe w zakresie opanowywania wybranych kategorii słotwórczych – nazw wykonawców czynności oraz nazw miejsc – przez dzieci dwujęzyczne w wieku 5–9 lat, mieszkające na stałe w Irlandii i opanowujące równocześnie język polski i angielski. Jest to kontynuacja badań prowadzonych wcześniej na materiale derywatów modyfikacyjnych (Siudzińska 2021, 2023). Wyniki badań pozwoliły ustalić różnice w rozwoju językowym dzieci jedno- i dwujęzycznych oraz ukazać techniki stosowane przez dzieci w sytuacji, gdy nie są one w stanie utworzyć derywatu lub rozpoznać budowy słotwórczej wyrazu. Poziom umiejętności słotwórczych dzieci dwujęzycznych został zestawiony z umiejętnościami dzieci polskojęzycznych w takim samym przedziale wiekowym.

Słowa kluczowe: rozwój mowy, dwujęzyczność, słotwórstwo, derywaty mutacyjne

Abstract

The process of acquiring word formation competence in Polish by bilingual children is slower compared to their monolingual peers, especially when their second language is not Slavic. This article presents linguistic challenges faced when mastering selected word formation categories – agent nouns and place names – as regards bilingual children aged 5–9 living permanently in Ireland and concurrently learning Polish and English. This is a continuation of earlier research conducted on modification derivatives (Siudzińska 2021, 2023). Its results were instrumental in identifying differences in the linguistic development of mono- and bilingual children and showcasing techniques used by children when they are unable to form a derivative or recognize the word formation structure

of a word. The level of word formation skills of bilingual children was compared with the skills of Polish-speaking children of the same age living in Poland.

Keywords: speech development, bilingualism, word formation, mutational derivative

Wprowadzenie

Proces nabywania kompetencji słowotwórczych w zakresie języka polskiego przez dzieci dwujęzyczne w porównaniu z dziećmi jednojęzycznymi jest wolniejszy, zwłaszcza jeżeli drugi przyswajany przez nie język nie należy do grupy języków słowiańskich. W artykule skupię się na problemach językowych polskich dzieci w wieku 5–9 lat, mieszkających na stałe w Irlandii i opanowujących równocześnie język polski i angielski. Jest to kontynuacja badań prowadzonych wcześniej na materiale derywacji modyfikacyjnych (Siudzińska 2021, 2023). Tym razem skupię się na derywatach mutacyjnych. Derywacja mutacyjna w języku polskim jest bardziej złożona i dlatego przyjąłam, że ta część zebranego materiału lepiej odzwierciedli problemy dzieci z opanowaniem technik słowotwórczych języka polskiego. Poziom umiejętności słowotwórczych dzieci dwujęzycznych zestawię z umiejętnościami dzieci polskojęzycznych w takim samym przedziale wiekowym.

Przedmiot i cel badań

Przedmiotem moich badań są dwie wybrane kategorie słowotwórcze języka polskiego: nazwy subiektów czynności oraz nazwy miejsc¹. Przyjęłam założenie, że dzieci dwujęzyczne (polsko-angielskojęzyczne) mają większe trudności zarówno z tworzeniem formacji słowotwórczych, jak i rozpoznawaniem budowy słowotwórczej wyrazów pochodnych w stosunku do swoich rówieśników jednojęzycznych – głównie z powodu różnic pomiędzy systemami językowymi (inne techniki słowotwórcze). Celem badania jest więc próba ustalenia, czy dzieci dwujęzyczne prawidłowo tworzą derywaty słowotwórcze w zakresie wybranych kategorii oraz czy potrafią budować parafrazy wyrazów pochodnych, a także czy ich umiejętności w tym zakresie odbiegają od umiejętności dzieci jednojęzycznych. Nawigując do wcześniejszych badań (Siudzińska 2021, 2023), chciałabym też sprawdzić, czy są różnice

¹ Cały zebrany materiał językowy obejmował kategorie modyfikacyjne – nazwy żeńskie, nazwy deminutywne i augmentatywne – oraz mutacyjne – nazwy subiektów i środków czynności, nazwy narzędzi i nazwy miejsc.

w nabywaniu umiejętności tworzenia i rozpoznawania budowy derywatów modyfikacyjnych oraz mutacyjnych.

Materiał językowy i grupa badana

Zebrany materiał językowy do analizy stanowiły wypowiedzi trzydziściorga dzieci w wieku 5–9 lat, mieszkających na stałe w Irlandii i nabywających równocześnie język polski i język angielski, oraz dwanaściorga dzieci jednojęzycznych w tym samym wieku, mieszkających w Polsce². Dzieci mieszkające w Polsce stanowiły grupę kontrolną. W obu grupach była równa liczba chłopców i dziewczynek. W grupie pierwszej dwoje dzieci mieszkało w Irlandii od 2. roku życia, pozostałe – od urodzenia. Wszystkie uczęszczały do angielskojęzycznych placówek edukacyjnych. Rodzice wszystkich badanych są Polakami.

Zadania, które dzieci musiały wykonywać, były tak skonstruowane, aby w ich odpowiedziach pojawiał się derywat słotwórczy lub parafraza jakiegoś derywatu. Zgodnie z behawioralnymi technikami torowania każde zadanie było poprzedzone przykładem, który naprowadzał dziecko na właściwy typ/schemat słotwórczy (por. Garrod 2005: 252). Wyjściowy materiał językowy stanowiły czasowniki i rzeczowniki, na podstawie których dzieci miały utworzyć derywaty, a także derywaty odczasownikowe i odrzeczownikowe, dla których dzieci musiały podać parafrazę, a więc rozpoznać ich budowę słotwórczą. Na materiał ten składały się wyrazy o różnym stopniu frekwencyjności. Podobnie wybrane do badania typy słotwórcze są bardziej lub mniej produktywne.

Badania nad słotwórstwem dzieci

Nabywanie umiejętności językowych przez dzieci jedno- lub dwujęzyczne³ było niejednokrotnie poruszane przez różnych badaczy. Nie sposób wymienić nawet części piszących zarówno na temat rozwoju językowego dzieci polsko-

² Pierwotnie badanie miało obejmować dwie grupy dzieci: dzieci przedszkole – 4–6 lat oraz dzieci szkolne – 7–9 lat. Nie udało się jednak zebrać odpowiedniej grupy dzieci młodszych, w związku z tym badanie zostało zmodyfikowane, a wszystkie dzieci zakwalifikowane do jednej grupy – podział na grupy wiekowe nie był możliwy.

³ Badacze różnie ujmują dwujęzyczność. Jedni bardzo szeroko, wskazując na sam fakt używania dwóch języków oraz umiejętności budowania w nich wypowiedzi sensownych lub też posiadania w drugim języku przynajmniej jednej z czterech sprawności – czytania, pisania, mówienia, rozumienia ze słuchu. Inni zaś skupiają się na kryterium biegłości językowej, zastrzegając, że osoby dwujęzyczne mają równie wysokie kompetencje w obu językach

języcznych, jak i na temat dwujęzyczności, dlatego wymieniam tylko prace, w których jest mowa o opanowywaniu słowotwórstwa w kontekście jednego lub więcej języków. Byli to m.in.: Jan Baudouin de Courtenay (1869, tłum. 1974), Leon Kaczmarek (1953), Maria Zarębina (1965), Stefan Szuman (1968), Maria Chmura-Klekotowa (1971), Helena Synowiec (1985), Ewa Haman i Barbara Bokus (2002), Ewa Haman (2002, 2003, 2004, 2013), Ineta Savickienė (2003, 2006), Ewa Dąbrowska (2006), Helena Borowiec (2007), Amelia Diurda-Multan (2008), Ewa Muzyka-Furtak (2007, 2011, 2021), Beata Jędryka (2012), Alicja Giermakowska (2012), Agnieszka Otwinowska, Natalia Banasik, Marta Białecka-Pikul i in. (2012), Magdalena Olpińska-Szkiełko (2013), Ewa Lipińska (2013), Anna Żurek (2018), Aneta Lica, Anna Walencik-Topiłko i Zenon Lica (2018), Renata Marciniak-Firadza (2018ab, 2020, 2022), Mateusz Szurek (2021), Kamila Kuros-Kowalska (2020), Natalia Siudzińska (2021, 2023). Początki rozwoju słowotwórstwa u dzieci polskojęzycznych przypadają już na 2. rok życia. W słowniku dwulatka wyrazy pochodne stanowią około 50% (Haman 2004: 38). W tym początkowym okresie – do 3. roku życia – dzieci są w stanie rozumieć derywaty modyfikacyjne (głównie deminutywa). Mutacje pojawiają się w ich świadomości później, po 3. roku życia i stopniowo narastają (do 6. roku) (Haman 2013: 115, zob. też Siudzińska, Jankowska 2022). Wiek przedszkolny można więc uznać za „złoty okres” rozwoju słowotwórstwa (por. Chmura-Klekotowa 1971: 103–105). Rozwój słowotwórstwa u dzieci dwujęzycznych (zwłaszcza gdy języki różnią się typami operacji słowotwórczych) przebiega wolniej, dzieci później opanowują zasady słowotwórcze i rzadziej stosują właściwe mechanizmy tworzenia wyrazów. Stały kontakt z żywym językiem odgrywa istotną rolę w procesie nabywania kompetencji językowych, gdyż dzieci w znacznej części przypadków tworzą nowe derywaty poprzez analogię do zasłyszanych wcześniej wyrazów. Według Ewy Haman szybkość nabywania kompetencji słowotwórczych może zależeć od bogactwa systemu słowotwórczego języka, który przyswaja dziecko, gdyż „dopiero nabycie wielu pojedynczych reguł powoduje utworzenie ogólnego pojęcia »wyrazu pochodnego« (mającego wewnętrzną strukturę)” (Haman 2004: 46–47; por. też Savickienė 2003). Dlatego też dziecko polskojęzyczne, otoczone językiem o bardzo rozbudowanym podsystemie słowotwórczym, bardzo wcześnie zaczyna dostrzegać budowę wyrazów pochodnych, wcześniej niż dzieci angielskojęzyczne.

(zob. Lipińska 2013). Moim celem nie jest jednak przegląd definicji dwujęzyczności, jakie pojawiły się w dawnych i współczesnych badaniach psychologicznych i lingwistycznych, ani też opis rozmaitych form, jakie przybierać może dwujęzyczność dzieci. Przyjmuję zgodnie ze współczesnymi definicjami, że dwujęzycznością jest używanie dwóch lub więcej języków w życiu codziennym (Grosjean 1996: 1–2; Grosjean i Li 2013).

Kwestie terminologiczne

W odniesieniu do formacji podanych przez dzieci będą się posługiwała terminami: *błąd słotwórczy*, czyli formacja utworzona niezgodnie z polskimi modelami słotwórczymi w wyniku wyboru nieprawidłowej podstawy słotwórczej lub też użycia błędnego formantu, oraz *neologizm słotwórczy*, rozumianym jako „nowy wyraz będący formacją słotwórczą, utworzony według wzorów istniejących w języku [...] nie zaświadczony we współczesnym języku polskim, lecz prawdopodobnie doraźnie utworzony przez dziecko” (Chmura-Klekotowa 1971: 100). Przy kwalifikowaniu neologizmów przez dzieci mogą pojawić się pewne niejasności, ponieważ wiele z nowotworów to tzw. *formacje potencjalne*, czyli „derywaty determinowane przez system słotwórczy, a nie należące do zasobu słownictwa (nie mieszczące się w »normie leksykalnej«) danego języka” (Puzynina 1966: 329–337). Z punktu widzenia niniejszego artykułu najistotniejsza jest konstatacja, że nowe formacje słotwórcze utworzone przez dzieci są konstruowane analogicznie do wzorów budowy istniejących wyrazów, a więc formy te nie zawsze są zgodne z aktualną normą językową, ale są niejednokrotnie zgodne z systemem językowym. Zjawisko to jest charakterystyczne dla języka mówionego, który jest przedmiotem niniejszych badań. Osiągnięcia dzieci są więc mierzone nie tylko liczbą poprawnych odpowiedzi, ale też liczbą tworzonych przez nie neologizmów. Pierwsza z nich oznacza bowiem biegłość w podsystemie słotwórczym, umiejętność stosowania się do reguł, druga natomiast świadczy o kreatywności i dobrej intuicji językowej badanych.

Prezentacja i analiza wyników badań

1. Nazwy wykonawców czynności – dzieci dwujęzyczne

Do tworzenia nazw wykonawców czynności (kodowania) wykorzystano podstawy czasownikowe – ‘ktoś, kto pływa / piecze / spawa / bada, to...’⁴. Odpowiedzi badanych prezentuje tabela 1.

Z zestawienia w tabeli 1 wynika, że derywaty *pływak* i *piekarz* nie sprawiały dzieciom większych trudności, gdyż dwie trzecie badanych utworzyło je prawidłowo. Przy pierwszym wyrazie dodatkowo troje badanych utworzyło neologizm *pływacz* (z formantem *-acz* właściwym dla danej kategorii morfemem). Derywat *spawacz* utworzyło jedynie dziewięcioro dzieci, co świadczy

⁴ W badaniu uwzględniono jeszcze jeden derywat – *listonosz*, ale ponieważ jest to derywat złożony, nie został wzięty pod uwagę w analizie.

Tabela 1. Zestawienie wyników z części badania poświęconej kodowaniu nazw wykonawców czynności

Derywat	P ^a	N	P+N	B	IBO	BO	B+IBO+BO
pływak	21	3	24	–	3	3	6
piekarz	20	–	20	6	1	3	10
spawacz	9	3	12	3	6	9	18
badacz	3	3	6	–	19	5	24
SUMA	53	9	62/120	9	29	20	58/120
%	44,5%	7,5%	52%	7,5%	24%	16,5%	48%

^a Zastosowane oznaczenia: P – forma prawidłowa, N – neologizm słowotwórczy, formacja potencjalna, B – błąd – nieprawidłowo utworzony derywat, IBO – inne błędne odpowiedzi, BO – brak odpowiedzi

Źródło: opracowanie własne.

o tym, że nie знаły one wyrazu podstawowego (czasownika *spawać*) oraz że brak znajomości tego słowa uniemożliwił większości z nich zastosowanie odpowiedniego mechanizmu słowotwórczego, zgodnego z wzorcem poprzedzającym zadanie. Na korzyść badanych za neologizmy uznałam wyrazy: *spawiacz* (1) z nietypową alternacją w temacie [v]:[v'] oraz *spawarz* (2) z formantem *-arz*, również właściwym dla danej kategorii.

Badane dzieci miały trudności z utworzeniem derywatu *badacz*. Tylko troje z nich podało prawidłową odpowiedź, a dwoje utworzyło neologizmy: *badak* (analogicznie do *pływak*, *śpiewak*) oraz *badawca* (analogicznie do *dawca*). Na poczet prawidłowych odpowiedzi zaliczyłam również formację *badaniarz* z prawidłowym dla danej kategorii formantem, ale pochodzącą od słowa *badanie*, a nie *badać*.

Wśród nieprawidłowych odpowiedzi pojawiły się takie, które brzmieniowo były zbliżone do oczekiwanego derywatu, np. *spawiarkarz*, *spawiarnik* oraz *spawator* przy pytaniu o spawacza; *piekarniak* i *pieczarnik* przy pytaniu o piekarza. Są to odpowiedzi, w których można dopatrzeć się formantów charakterystycznych dla nazw subiektów czynności oraz części podstawy słowotwórczej. Problem w tym wypadku stanowią niesystemowe / okazjonalne zmiany i rozszerzenia tematyczne. Interesująca wydaje się też formacja *kukarnik*, ponieważ utworzona została z wykorzystaniem właściwego dla kategorii wykonawców czynności formantu *-nik* (np. *ratownik*), natomiast za podstawę słowotwórczą do tej konstrukcji posłużył prawdopodobnie angielski czasownik *to cook* (co pozwala uznać ją za *derywację polonijną*, por. Decyk, Dubisz i in. 1988: 19). Twór wyrazowy *piekarniak* powstał za pomocą *-ak*, a więc formantu charakterystycznego dla tej kategorii, jednak raczej od rzeczownika *piekarnia* niż czasownika *piec*.

Pojawiły się liczne wyrazy, które były owocem pewnych skojarzeń dzieci: *nurek* (1), *ratownik* (1) – zamiast pływaka; *kucharz* (1), *piekarnik* (2) – zamiast piekarza; *lekarz* (11), *doktor* (5), *naukowiec* (2) oraz *policjant* (1) – zamiast badacza; *śpiewak* (3), *Paweł* (1), *budowniczy* (1), *połącznik* (1) – zamiast spawacza. Są to w większości wyrazy kojarzące się dzieciom znaczeniowo z podstawą zasłyszaną w poleceniu. Forma *śpiewak* pojawiła się prawdopodobnie ze względu na podobieństwo brzmieniowe czasowników *śpiewać* i *spawać*. Forma *połącznik* powstała natomiast po wyjaśnieniu dziecku przez osobę badającą, co znaczy *spawać* (formant *-nik* był dobrany właściwie dla omawianej kategorii). Wyraz *piekarnik* może być skojarzeniem ze sprzętem, wykorzystywanym do pieczenia, ale można go też uznać za neologizm słowotwórczo-semantyczny. Zamiast pływaka jedno z dzieci częściowo powtórzyło parafrazę, uzupełniając ją o pewne treści: *pan, który swimming w jego najlepszych bokserkach*. Odpowiedź tego dziecka zawierała tzw. wtęt, czyli wyraz zastosowany w swojej „oryginalnej różnojęzycznej postaci”, ale w kontekście składniowym języka polskiego (por. Decyk, Dubisz i in. 1988: 23). W dwudziestu wypadkach dzieci nie udzieliły żadnej odpowiedzi (najwięcej takich sytuacji było przy derywacie *spawacz*).

W części badania, które polegało na dekodowaniu, dzieci musiały podać parafrazę, zawierającą podstawę słowotwórczą wybranych nazw wykonawców czynności. Wyniki prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Zestawienie wyników z części badania poświęconej dekodowaniu nazw wykonawców czynności

Derywat	P ^a	B	BO	B+BO
gracz	29 'ktoś, kto gra...'	–	1	1
ratownik	29 'ktoś, kto ratuje...'	–	1	1
strzelec	29 'ktoś, kto strzela...'	–	1	1
palacz	26 'ktoś, kto pali...'	4	–	4
doradca	16 'ktoś, kto doradza...'	3	11	14
SUMA	129/150	7	14	21/150
%	86%	4,5%	9,5%	14%

^a Zastosowane oznaczenia: P – prawidłowa odpowiedź, B – błąd – nieprawidłowo wskazana podstawa słowotwórcza, BO – brak odpowiedzi

Źródło: opracowanie własne.

Badani w zdecydowanej większości prawidłowo utworzyli parafrazy dla czterech pierwszych derywatów, gdyż odpowiedzi *ktoś, kto gra / ratuje / strzela* pojawiły się 29 razy (w wypadku parafrazy dla *ratownika* dwoje badanych dodało kogo można ratować – *ludzi/osoby*, a jedna osoba podała lokalizację – *nad morzem albo na basenie*, natomiast w parafrazie

dla *strzelca* przy czasowniku *strzela* pojawiło się dopełnienie *pistoletem*). Nazwa *palacz* została sparafrazowana prawidłowo przez 26 badanych (w tym jedna odpowiedź zawierała uzupełnienie: *papierosy*). Odpowiedzi z użyciem czasownika *pali się* oraz *opala się* nie zostały uznane za prawidłowe. Wśród błędnych odpowiedzi znalazły się jeszcze formy: *pala* oraz *palaczy*, a więc dzieci te nie wiedziały, od jakiego wyrazu pochodzi derywat. Trudniejszą dla badanych okazała się parafraza do nazwy *doradca*. Prawidłowej odpowiedzi udzieliła tylko połowa badanych (16/30). Jedno z dzieci podało – *radzi* i choć nie o ten wyraz chodziło, było ono blisko prawidłowej odpowiedzi. Dwoje badanych udzieliło odpowiedzi: *doraduje* oraz *doruje* – wyrazy nieistniejące, choć brzmieniowo podobne do oczekiwanego w tym zadaniu czasownika.

2. Nazwy wykonawców czynności – grupa kontrolna

Z tworzeniem i rozpoznawaniem pochodzenia nazw wykonawców czynności dzieci mieszkające w Polsce poradziły sobie lepiej niż ich dwujęzyczni rówieśnicy. Niemal wszyscy badani udzielali w zadaniu prawidłowych odpowiedzi. Jedenaścioro badanych podało formy *pływak*, *piekarz* oraz *spawacz*. Przy każdym z tych trzech zadań pojawiły się pojedyncze odpowiedzi niezgodne z oczekiwanymi: neologizm *pływacz*, utworzony z wykorzystaniem formantu *-acz*; forma *chlebarz*, utworzona za pomocą prawidłowego formantu, ale od nieprawidłowej podstawy (*chleb*); wyraz *mechanik*, niebędący derywatem od *spawać*. Derywat *badacz* również dzieciom jednojęzycznym sprawił kłopot, pojawił się pięć razy (co stanowi około 41% odpowiedzi, w grupie dwujęzycznej było tylko 10%). Derywat ten podobnie jak w grupie pierwszej został zastąpiony wyrazami *lekarz* (5) i *naukowiec* (2). Wydaje się też ważne, że w grupie kontrolnej wszystkie dzieci podjęły próbę wykonania zadania (nie było BO). Prawidłowe odpowiedzi w sumie stanowiły 79% (przy 21% błędnych).

Tworzenie parafrazy od nazw wykonawców czynności: *gracz*, *ratownik*, *strzelec*, *palacz* i *doradca* w ogóle nie sprawiło dzieciom problemów. Jedynie podczas tworzenia parafrazy dla derywatu *palacz* jedno dziecko nie udzieliło odpowiedzi.

3. Nazwy miejsc – dzieci dwujęzyczne

Do tworzenia nazw miejsc wykorzystano w badaniu podstawy rzeczownikowe – ‘miejsce, w którym kupuje się książki to...’, ‘miejsce, w którym kupuje się i/lub pije kawę to...’ – oraz czasownikowe: ‘miejsce, gdzie się piecze / sypia / lakieruje to...’. Uzyskane przez dzieci wyniki prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Zestawienie wyników z części badania poświęconej kodowaniu nazw miejsc

Derywat	P ^a	N	P+N	B	IBO	BO	B+IBO+BO
piekarnia	20	1	21	5	2	2	9
kawiarnia	19	1	20	–	8	2	10
księgarnia	17	4	21	1	6	2	9
sypialnia	16	4	20	–	6	4	10
lakiernia	11	7	18	4	2	6	12
SUMA	83	17	100/150	10	24	16	50/150
%	55%	12%	67%	6.5%	16%	10,5%	33%

^a Zastosowane oznaczenia: jak w tabeli 1.

Źródło: opracowanie własne.

Dzieci bez większych trudności tworzyły derywaty *piekarnia*, *kawiarnia*, *księgarnia* i *sypialnia*. Choć widać zróżnicowanie wyników, jeżeli chodzi o prawidłowe odpowiedzi (20, 19, 17, 16), to po zsumowaniu ich z neologizmami wynika, że przy każdym z tych derywatów dwie trzecie odpowiedzi świadczy o wysokim poziomie znajomości mechanizmów słowotwórczych w badanej grupie.

Najlepszy wynik badani uzyskali podczas tworzenia formacji *piekarnia* i *kawiarnia*. W zadaniu z piekarnią pojawił się neologizm *pieczarnia* (1), utworzony z wykorzystaniem odpowiedniego formantu, ale zabrakło alternacji w temacie ([č]:[k]). Obok prawidłowej formacji *kawiarnia* z kolei wśród odpowiedzi pojawił się wyraz *kawarnia*, utworzony bez alternacji [v]:[v’]. Przy następnym poleceniu – dotyczącym wyrazu *księgarnia* – dwoje badanych utworzyło formację potencjalną *książkownia*, z wykorzystaniem charakterystycznego dla nazw miejsc formantu *-ownia*, oraz jeden – *księżarnia*, utworzoną za pomocą właściwego formantu z poprawną wymianą *ą* na *ę*, ale bez alternacji [ż]:[g]⁵.

⁵ Warto zauważyć, że wyraz *księgarnia* wywodzi się od wyrazu *księga*, a nie od *książka*. *Księgarnia* jest wyrazem o wysokiej frekwencji, a więc jest dobrze znany dzieciom i dlatego licznie pojawił się wśród odpowiedzi. Pokazuje to, że dzieci w pierwszej kolejności odwołują się do swojego zasobu leksykalnego.

Derywat *sypialnia* ('miejsce, gdzie się sypia'⁶) został podany tylko przez połowę badanych (16/30), ale troje dzieci utworzyło formację *spalnia* (od *spać* z wykorzystaniem właściwego formantu), w której można zaobserwować prawidłowy mechanizm tworzenia nazwy. Jednorazowo pojawiła się także formacja *śniarnia*. Wykorzystany do jej utworzenia formant *-arnia* również jest typowy dla derywatów z opisywanej kategorii.

Tylko jedenaścioro badanych utworzyło prawidłowy wyraz motywowany dla parafrazy 'miejsce, gdzie się lakiernuje'. W tym zadaniu jednak pojawiło się najwięcej formacji potencjalnych: *lakierownia* (3) i *lakierownia* (1) – od *lakierować*, oraz *lakierownia* (3) – od *lakier* lub *lakiernuje*, co daje w sumie 18 odpowiedzi, potwierdzających kompetencje słowotwórcze dzieci.

W dwóch zadaniach – przy derywacie *piekarnia* i *lakiernia* – odnotowano po kilka błędnych odpowiedzi. Przy pierwszym z wyrazów zostały utworzone derywaty nie od nazwy czynności, ale od wytworów – *chlebarnia* (2), *chlebiarnia* (1), *ciastkownia* (1), *bułkarnia* (1). Warto podkreślić, że formanty *-ownia* i *-arnia* są prawidłowe, a więc odpowiedzi te dowodzą, że dzieci rozumieją mechanizmy tworzenia tego typu słów. Przy derywacie *lakiernia* pojawiły się formy: *lakiernia* (2), *lakiernia* (1), *lakiernia* (1), które zostały uznane za błędne, gdyż w pierwszym został nieprawidłowo wyodrębniony temat słowotwórczy, a w dwóch kolejnych – nieprawidłowo dobrane formanty. Podobnie za błędną odpowiedź uznałam formę *księżarka* (podaną jako określenie księgarni) z formantem charakterystycznym dla nazw środków czynności.

Analogicznie jak w wypadku kategorii *nazwy wykonawców czynności*, w tej części badania zdarzały się sytuacje, że dzieci podawały określenia na zasadzie pewnych skojarzeń. Jedno dziecko podało *kuchnia* jako skojarzenie znaczeniowe z miejscem, gdzie się piecze, inne z kolei użyło angielskiego odpowiednika oczekiwanego derywatu – *bakery*. Zamiast formacji *kawiarnia* z kolei czterokrotnie pojawiła się odpowiedź *Costa* (nazwa popularnej sieci kawiarni), dwukrotnie – *restauracja* oraz po razie: *kawa* i *kafeteria*. Derywat *księgarnia* został zastąpiony wyrazem *biblioteka* (4), opisem *sklep książkowy* (1), a także nazwą *Easons*⁷ (1). Dla czasownika *sypiać* dzieci podawały wyrazy: *hotel*, *pokój* i *łóżko*, określające miejsce, gdzie faktycznie się śpi. Dwoje dzieci użyło form *malarnia* i *fryzjer* zamiast derywatu *lakiernia*, które również są w pewnym stopniu powiązane z nim znaczeniowo. Jak widać, dzieci bardzo kreatywnie podchodziły do badania,

⁶ Derywat pochodzi od wyrazu *sypiać*, który ma niską frekwencję, a więc jest trudniejszy dla dzieci.

⁷ Nazwa irlandzkiej sieci księgarni.

jednak były też takie wypadki (przy każdym z derywatów), gdy dzieci nie udzieliły żadnej odpowiedzi (najwięcej przy słowie *lakiernia*).

W części poświęconej dekodowaniu nazw miejsc zadaniem dzieci było podanie parafrazy dla derywatów *lodziarnia*, *pływalnia*, *kopalnia*, *jadalnia* i *pijalnia* (tab. 4).

Tabela 4. Zestawienie wyników z części badania poświęconej dekodowaniu nazw miejsc

Derywat:	P ^a	B	BO	B+BO
lodziarnia	27 ‘miejsce, gdzie się je/kupuje/sprzedaje/robi lub można jeść/kupić, lub gdzie są lody’	–	3	3
pływalnia	26 ‘miejsce, gdzie można pływać /gdzie się pływa ’	4	–	4
kopalnia	24 ‘miejsce, gdzie się kopie /można kopać ’	3	3	6
jadalnia	24 ‘miejsce, gdzie się je /można jeść ’	3	3	6
pijalnia	23 ‘miejsce, gdzie się pije ...’	4	2	6
SUMA	124/150	14	11	25
%	83%	9%	7,5%	16,5%

^a Zastosowane oznaczenia: jak w tabeli 2.

Źródło: opracowanie własne.

Wysoki wynik prawidłowych odpowiedzi został odnotowany przy każdym z derywatów. Na komentarz zasługuje jednak wyraz *jadalnia*, który pochodzi od wyrazu *jadać*. Wyraz ten ma niską frekwencję i okazał się zbyt trudny dla badanych. W grupie dwujęzycznej taka odpowiedź się nie pojawiła ani razu. Zdecydowana większość uznała, że jest to *miejsce, gdzie się je* lub *miejsce, gdzie można jeść* (24), co faktycznie prawidłowo określa wykonywaną w tym miejscu czynność. Oznacza to, że dzieci znają leksem *jadalnia* i rozumieją jego znaczenie, choć nie potrafią odpowiednio rozpoznać jego budowy słowotwórczej. W tym wypadku uznałam jednak za poprawne również odpowiedzi z czasownikiem *jeść*, ponieważ grupa kontrolna również nie poradziła sobie z tym zadaniem, o czym będzie mowa dalej.

Wśród odpowiedzi uznanych za poprawne pojawiły się parafrazy typu ‘miejsce, gdzie coś jest’, ‘miejsce, gdzie się coś dzieje lub gdzie się wykonuje jakąś czynność’ oraz ‘miejsce, gdzie można wykonywać coś’. Dzieci podawały więc zarówno właściwe znaczenie formantu, jak i wskazywały prawidłową podstawę słowotwórczą. Niektórzy badani doprecyzowywali swoje odpowiedzi, wskazując obiekt czynności, np. przy *pijalni* zostały wymienione *soki* i *kola*, przy *kopalni* zaś – *sól*, *złoto* i *diamenty*.

Błędne odpowiedzi, czyli przede wszystkim takie, które nie zawierały prawidłowej podstawy, zwykle wskazywały na znajomość leksemów lub dość dobrą intuicję dzieci, gdyż podawały one wyrazy semantycznie zbliżone

do derywatów. Przykładowo: czworo badanych przy leksemie *ływałnia* podało bliskoznaczne określenie *basen*; jako podstawę wyrazu *pijalnia* jedna osoba wskazała czasownik *napić się*, inna – rzeczownik *picie*, a dwie osoby – *pub*; przy derywacie *kopalnia* pojawiły się nieprawidłowe odpowiedzi typu: *tam, gdzie się buduje* oraz *koparka*. W jedenastu wypadkach badani nie udzielili odpowiedzi.

4. Grupa kontrolna – kodowanie i dekodowanie

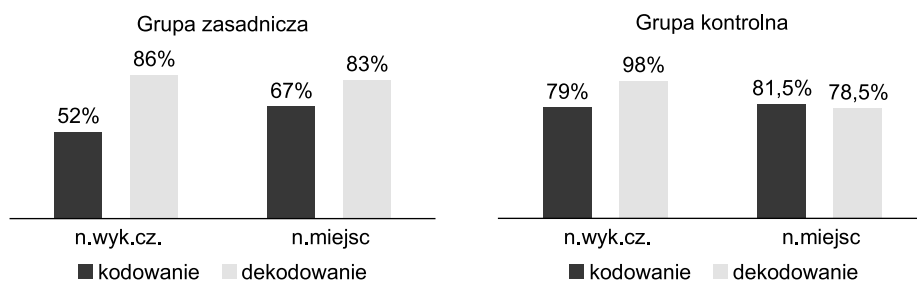
Podczas tworzenia nazw miejsc dzieci jednojęzyczne uzyskały nieznacznie wyższe wyniki niż dzieci dwujęzyczne. Derywaty *łodziarnia*, *piekarnia* oraz *syjpalnia* zostały utworzone przez badanych z grupy kontrolnej jedenastokrotnie. W wypadku określenia nazwy miejsca, gdzie się piecze, jedna osoba podała błędną formę *chlebarnia*, utworzoną za pomocą właściwego formantu, ale od nieprawidłowej podstawy. Jeden badany nie podał określenia na pomieszczenie, w którym się sypia, oraz jeden – miejsca, gdzie się kupuje lody. Odpowiedź *kawiarnia* pojawiła się dziesięć razy, dwóch badanych nie podjęło próby nazwania tego miejsca. Derywat *lakiernia* został wymieniony osiem razy. W tym zadaniu dwoje dzieci w ogóle nie udzieliło odpowiedzi, a dwoje utworzyło neologizmy: *lakierownia* i *lakieralnia* – z zastosowaniem właściwego dla kategorii *nazw miejsc* mechanizmu słowotwórczego. Zdaniem siedmiorga dzieci miejsce, gdzie się kupuje książki, to *księgarnia*, natomiast pięcioro takie miejsce nazwało *biblioteką*, podając formę niebędącą pochodną od wyrazu *książka*, ale będącą z nim w związku semantycznym. Prawidłowe odpowiedzi w tej części badania w grupie kontrolnej wyniosły 81,5% (49/60).

Prawidłowe odpowiedzi w części polegającej na budowaniu parafrazy dla nazw miejsc przez dzieci polskojęzyczne prezentowały się następująco: *łodziarnia* (11), *kopalnia* (10), *pijalnia* i *ływałnia* (po 9), *jadalnia* (8). Tylko w jednym wypadku przy derywacie *łodziarnia* nie została udzielona odpowiedź. Pozostałe błędne odpowiedzi to: przy derywacie *kopalnia* – ‘miejsce, gdzie można wykopać / wydobywać węgiel’ (2) – definicja niewyjaśniająca pochodzenia wyrazu; przy derywacie *pijalnia* – ‘miejsce, gdzie można się napić’ (2) lub ‘miejsce, gdzie kupuje się piwo’ (1) – nieprawidłowo wskazana podstawa słowotwórcza; przy derywacie *jadalnia* – ‘miejsce, gdzie można zjeść’ (3) – również nieprawidłowo podana podstawa słowotwórcza. W grupie kontrolnej jedna osoba odpowiedziała, że to ‘miejsce, gdzie się jada’, co jest najbardziej prawidłową odpowiedzią, dla pozostałych badanych – tak samo jak w grupie zasadniczej – podstawą słowotwórczą w tym wypadku był czasownik *jeść*. Podobnie też jak w grupie dzieci dwujęzycznych pojawiały się

odpowiedzi, które są zbliżone znaczeniowo do analizowanych derywatów, np. *kuchnia* (1) zamiast derywatu *jadalnia*; *basen* (3) zamiast derywatu *plywalnia*. W sumie poprawne odpowiedzi stanowiły 78,5% (47/60).

Zakończenie i wnioski

Celem badań było uzyskanie informacji na temat poziomu kompetencji słotwórczej polskich dzieci dwujęzycznych, przebywających na stałe w Irlandii, i zestawienie jej z normą językową dzieci mieszkających w Polsce, posługujących się tylko językiem rodzimym. Uzyskane wyniki należy traktować z ostrożnością ze względu na to, że zebrany materiał dotyczył tylko wybranych kategorii i został zebrany podczas badania niedużej grupy osób (30 + 12) oraz że tego typu analiza zawsze jest obciążona pewną dozą subiektywizmu.

Wyk. 1. Poprawne odpowiedzi dzieci w obu grupach
Źródło: opracowanie własne.

Wyniki, co prawda, potwierdzają słuszność założenia przyjętego przed rozpoczęciem badania, że dzieci dwujęzyczne mają niższe kompetencje słotwórcze niż ich jednojęzyczni rówieśnicy, różnice jednak nie są duże. Spośród wszystkich odpowiedzi dzieci dwujęzycznych w części badania poświęconej derywatom mutacyjnym prawidłowe odpowiedzi stanowiły około 73%, w grupie jednojęzycznej zaś – 85%.

Potwierdziło się również przypuszczenie, że proces dekodowania – czyli rozpoznawania budowy słotwórczej wyrazów – będzie łatwiejszy niż kodowania – tworzenia formacji słotwórczych: w grupie dwujęzycznej przy dekodowaniu nazw wykonawców czynności wynik był wyższy o 34 p.p.; przy nazwach miejsc – o 16 p.p. Zaskoczeniem są jednak wyniki grupy kontrolnej, która w kategorii *nazwy wykonawców czynności* przy dekodowaniu uzyskała wynik 99%, a przy kodowaniu – 79%, a więc wyższy o 20 p.p.; natomiast w obrębie kategorii *nazwy miejsc* dekodowanie wypadło gorzej –

78,5% prawidłowych odpowiedzi, przy 81,5% prawidłowych odpowiedzi w operacjach kodowania (3 p.p. różnicy). Zaskakuje również fakt, że dzieci dwujęzyczne uzyskały lepszy wynik w tej części badania (83%, a więc wyższy o 4,5 p.p.). Trudno wyjaśnić tę sytuację. Można jedynie przypuszczać na podstawie analizy błędów, że dzieci jednojęzyczne przywiązywały większą wagę do znaczenia wyrazów i odwoływały się częściej do swojej wiedzy o świecie niż budowy słowotwórczej jednostek. Było to też widoczne przy podawaniu przez dzieci form bliskoznacznych, ale niestanowiących derywatu od podanej podstawy słowotwórczej (np. ‘ten, kto bada’ to *lekarz*; ‘miejsce, gdzie się piecze’ to *kuchnia*, ‘miejsce, gdzie się pływa’ – *basen* itp.). Takie zachowania zarejestrowano również wśród dzieci dwujęzycznych, choć było ich stosunkowo mniej. Przyczyny słabszego wyniku w tej części badania u dzieci jednojęzycznych można się też dopatrywać w obniżonej koncentracji uwagi lub znużeniu się dzieci, gdyż było to ostatnie zadanie (w przypadku dzieci dwujęzycznych takie zjawisko również było obserwowane, jednak grupa ta ogólnie przejawiała większe zainteresowanie zadaniami).

Podczas analizy części materiału zebranego przy kodowaniu trudno było jednoznacznie orzec, które z derywatów rzeczywiście były utworzone z wykorzystaniem pewnych mechanizmów słowotwórczych, a które znajdują się w ich słowniku przyswojone jako jednostki leksykalne niepodzielne słowotwórczo. Widoczne było jednak, że formy o wysokiej frekwencji pojawiły się w badaniu w prawidłowej formie zdecydowanie częściej, niż te występujące rzadko, np. forma *badacz*, używana znacznie rzadziej, przysporzyła badanym wielu trudności w obu grupach (w grupie dwujęzycznej poprawnej odpowiedzi udzieliło tylko 20% badanych, w grupie kontrolnej – 40%). Zamiast oczekiwanego derywatu pojawiały się nazwy zawodów, kojarzących się dzieciom z badaniami lub dociekaniem, np. *lekarz*, *doktor*, *naukowiec* czy nawet *policjant*. W części poświęconej kategorii nazw miejsc pojawiły się dwa trudne dla dzieci wyrazy: *sypialnia* oraz *jadalnia*. Większość badanych utworzyło prawidłowo derywat *sypialnia* (po usłyszeniu parafrazy), to w pytaniu o parafrazę dla derywatu *jadalnia* większość badanych z obu grup miała problemy: podała, że jest to *miejsce, gdzie się je*, a nie *gdzie się jada*. Ewidentnie czasownik *jadać* nie był znany dzieciom, gdyż jest to wyraz rzadki. Uniemożliwiło to jednoznaczne odpowiedzenie na pytanie, czy poza oczywistym opóźnieniem i zróżnicowaniem ilościowym u dzieci dwujęzycznych w zakresie słowotwórstwa pojawiają się też różnice jakościowe. Kolejne badanie należałoby rozbudować o wyrazy fikcyjne, które pozwoliłyby oceniać kompetencje słowotwórcze dzieci, eliminując ryzyko, że badani będą przywoływać znane sobie jednostki leksykalne.

Pozostaje do rozstrzygnięcia, czy typ derywacji – modyfikacyjna czy mutacyjna – ma wpływ na tempo opanowywania jednostek i schematów słotwórczych. Mutacje występują w przypadku zmiany znaczenia, kiedy wyraz pochodny określa zupełnie inne zjawisko, przedmiot lub osobę aniżeli wyraz podstawowy. Zakładałam więc, że te operacje będą trudniejsze dla dzieci dwujęzycznych. Powyższe badania tego nie dowodzą. Spośród wszystkich odpowiedzi dzieci dwujęzycznych w części badania poświęconej derywatom modyfikacyjnym – deminutywom, augmentatywom i nazwom żeńskim – prawidłowe odpowiedzi stanowiły około 65% (w grupie jednojęzycznej zaś – ok. 86%) (zob. Siudzińska 2023). Z kolei – jak wspomniałam wyżej – prawidłowe odpowiedzi w obrębie wybranych kategorii mutacyjnych stanowiły około 73% (w grupie jednojęzycznej zaś wynik był taki sam jak w części badania poświęconej modyfikacjom – 85%).

Sposób opanowywania słotwórstwa u dwujęzycznych dzieci nie jest jeszcze wystarczająco poznany. Na pewno ciekawe byłoby przeprowadzenie badań nad słotwórstwem w naturalnych warunkach, za pomocą obserwacji i prowadzenia dzienników mowy. Zasadne wydaje się też przeprowadzenie badania na większej grupie z podziałem na podgrupy wiekowe, aby sprawdzić, czy świadomość językowa w zakresie mechanizmów słotwórczych wzrasta w podobnym tempie, jak u dzieci posługujących się jednym językiem. Byłoby to korzystne dla rodziców, dzieci, nauczycieli polonijnych, pracujących z takimi dziećmi, jak i logopedów (oraz innych terapeutów), do których dzieci dwujęzyczne trafiają coraz częściej.

Literatura

- Borowiec H. (2007): *Kategorie interpretowania rzeczywistości w języku dzieci*. [W:] *Język – interakcja – zaburzenia mowy. Metodologia badań*. Red. T. Woźniak, A. Domagała. Lublin, s. 107–132.
- Chmura-Klekotowa M. (1971): *Neologizmy słotwórcze w mowie dzieci*. „Prace Filologiczne” XXI, s. 103–104.
- Dąbrowska E. (2006): *Low-level schemas or general rules? The role of diminutives in the acquisition of Polish case inflections*. „Language Sciences” 28, s. 120–135. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2005.02.005>.
- Baudouin de Courtenay J.N. (1869): *Einige Beobachtungen an Kindern*. „Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung” 6, s. 215–222.
- Baudouin de Courtenay J.N. (1974): *Spostrzeżenia nad językiem dziecka*. Wybór i opracowanie M. Chmura-Klekotowa. Wrocław.
- Decyk W., Dubisz S. (red.) (1988): *Słownik wyrazów polonijnych. Zeszyt próbny*. Warszawa.
- Dziurda-Multan A. (2008): *Dziecięce sposoby tworzenia nazw*. Lublin.
- Garrod S. (2005): *Psycholinguistic Research Methods*. [W:] *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Red. K. Brown. Wyd. 2. Glasgow, s. 251–257.
- Giermakowska A. (2012): *Ocena kompetencji słotwórczej uczniów z trudnościami w czytaniu i pisaniu na poziomie edukacji wczesnoszkolnej*. „Szkoła Specjalna” 5, s. 356–366.

- Haman E. (2003): *Early productivity in derivation. A case study of diminutives in the acquisition of Polish*. „Psychology of Language and Communication” 7/1, s. 37–57.
- Haman E. (2004): *Teorie nabywania słowotwórstwa a różnice międzyjęzykowe*. „Psychologia Rozwojowa” 9/5, s. 35–48.
- Haman E. (2013): *Słowotwórstwo dziecięce w badaniach psycholingwistycznych*. Piaseczno.
- Haman E., Bokus B. (2002): *Butnik czy szewc? – dziecięce słowotwórstwo*. „Przegląd Eureka” 1(6), s. 4–5.
- Grosjean F. (1996): *Living with two languages and two cultures*. [W:] *Cultural and Language Diversity and the Deaf Experience*. Red. I. Paransnis. Cambridge.
- Grosjean F., Li P. (2013): *The Psycholinguistics of Bilingualism*. Malden.
- Jędryka B. (2012): *Język polski w polonijnej szkole*. Warszawa.
- Kaczmarek L. (1953): *Kształtowanie się mowy dziecka*. „Prace Komisji Filologicznej” XV(2), s. 5–6.
- Kuros-Kowalska K. (2020): *Metody stymulowania rozwoju słownictwa w języku polskim u dzieci dwujęzycznych na emigracji*. Katowice.
- Lica A., Walencik-Topiłko A., Lica Z. (2018): *Nazwy wykonawców czynności – teoria a umiejętności dzieci w wieku przedszkolnym*. „Prace Językoznawcze” XX/4, s. 101–120.
- Lipińska E. (2013): *Polskość w Australii: o dwujęzyczności, edukacji i problemach adaptacyjnych Polonii na Antypodach*. Kraków.
- Marciniak-Firadza R. (2018a): *Kompetencje słowotwórcze dzieci w normie intelektualnej na przykładzie kategorii nazw narzędzi*. „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN” LXV, s. 101–117.
- Marciniak-Firadza R. (2018b): *Dziecko z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, dziecko na pograniczu normy intelektualnej oraz dziecko w normie i ich kompetencje słowotwórcze (na przykładzie nazw narzędzi) – studium porównawcze trzech przypadków*. „Studia Pragmalingwistyczne” X, s. 185–195.
- Marciniak-Firadza R. (2020): *Słowo: struktura – znaczenie – kontekst w dziecięcym interpretowaniu rzeczywistości (neologizmy słowotwórcze i semantyczne dzieci w wieku przedszkolnym)*. [W:] *Słowo. Struktura – znaczenie – kontekst*. Red. E. Szkudlarek-Śmiechowicz, A. Wierzbicka, E. Olejniczak. Łódź, s. 269–284.
- Marciniak-Firadza R. (2022): *Baraneczka, lejek do lejenia, lokować włosy, czyli o analogii w słowotwórstwie dzieci*. [W:] *Wokół słów i znaczeń IX. Słowotwórstwo w systemie i tekście*. Red. E. Badyda, B. Jędrzejczak. Gdańsk, s. 135–149.
- Muzyka E. (2007): *Sposoby interpretowania konstrukcji słowotwórczych przez dzieci niesłyszące*. „Logopedia” 36, s. 95–115.
- Muzyka-Furtak E. (2011): *Konstrukcje słowotwórcze w świadomości językowej dzieci niesłyszących*. Lublin.
- Muzyka-Furtak E. (2021): *Rozwój sprawności słowotwórczych*. [W:] *Logopedia przedszkolna i wczesnoszkolna. Rozwój sprawności językowych. Podstawowe problemy logopedyczne*. Red. A. Domagała, U. Mirecka. T. 1. Gdańsk, s. 188–211.
- Ołpińska-Szkiełko M. (2013): *Nauczanie dwujęzyczne w świetle badań glottodydaktycznych*. Warszawa.
- Otwinowska A., Banasik N., Białecka-Pikul M., Kiezbak-Mandera D., Kuś K., Mięgisz A., Szewczyk J., Cywińska M., Kacprzak A., Karwaia M., Kołak J., Łuniewska M., Miesz-kowska K., Wodniecka Z., Haman E. (2012): *Dwujęzyczność u progu edukacji szkolnej – interdyscyplinarny projekt badawczy*. „Neofilolog” 39/1, s. 7–29. DOI:10.14746/n.2012.39.1.2
- Puzynina J. (1966): *O pojęciu potencjalnych formacji słowotwórczych*. „Poradnik Językowy” 8, s. 329–338.
- Savickienė I. (2003): *The acquisition of Lithuanian noun morphology*. Wien.
- Savickienė I. (2006): *Komunikacinė pragmatika ir kalbėjimo situacijos tikslas: deminutyvų vartojimo atvejais*. „Kalbos kultura” 79, s. 256–263.

- Siudzińska N. (2021): *Kompetencje słowotwórcze polskich dzieci dwujęzycznych mieszkających w Irlandii (na przykładzie nazw osobowych żeńskich)*. „Orbis Linguarum” 19/3, s. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.37708/ezs.swu.bg.v19i3.8>.
- Siudzińska N. (2023): *Kompetencje słowotwórcze polskich dzieci dwujęzycznych mieszkających w Irlandii (na przykładzie derywatów modyfikacyjnych)*. „Prace Filologiczne” 78, s. 359–372. DOI: <https://doi.org/10.32798/pf.1216>.
- Siudzińska N., Jankowska E. (2022): *Nabywanie umiejętności słowotwórczych przez dzieci w wieku od 3 do 6 lat (na przykładzie nomina agentis)*. „Slavistica Vilnensis” 67(1), s. 131–146. DOI: [https://doi.org/10.15388/SlavViln.2022.67\(1\).88](https://doi.org/10.15388/SlavViln.2022.67(1).88).
- Synowiec H. (1985): *Rozwój słownictwa nazywającego cechy osobowości w języku dzieci i młodzieży*. Katowice.
- Szuman S. (1968): *O rozwoju języka i myślenia dziecka*. Warszawa.
- Szurek M. (2021): *Kreatywność językowa dzieci w wieku przedszkolnym*. „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej” 33, s. 65–80.
- Zarębina M. (1965): *Kształtowanie się systemu językowego dziecka*. Wrocław.
- Żurek A. (2018): *Strategie komunikacyjne osób dwujęzycznych. Na przykładzie polszczyzny odziedziczonej w Niemczech*. Kraków.

